

Прикази Reviews Comptes rendus

U potrazi za počecima antropologije

Han F. Vermuelen, *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. xxiii+719 strana, bibliografija, indeks, 10 ilustracija, 6 mapa, 12 tabela. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2015.

Poslednjih dvadesetak godina raste interesovanje za istoriju i teoriju antropologije. Ovo je posledica spoznaje da je nemoguće razumeti pravce kretanja savremenih istraživanja ako se, između ostalog, ne uzme u obzir i razvoj čitave discipline, kao i različiti teorijski pristupi koji su pratili taj razvoj. Jedan od ključnih autora, čiji su radovi poslednjih godina znatno kvalitativno doprineli razvoju ovih pravaca,¹ jeste holandski kulturni antropolog Han Vermeulen, koji je doktorirao na Univerzitetu u Leidenu, a već nekoliko godina je gostujući istraživač na Max Planck institutu za socijalnu antropologiju u Halleu (Nemačka).

Vermeulen je poslednjih desetak godina posebno inspirisan proučavanjem

¹ Kao i njegovo praktično delovanje: Han Vermeulen je, zajedno sa Davidom Shanklandom (direktor Kraljevskog antropološkog instituta – RAI, London), profesorom Andrésom Barrera Gonzálezom (Universidad Complutense iz Madrida) i jednim od autora ovog teksta (Bošković) osnivač i inicijator upravo uspostavljene mreže za istoriju antropologije (*History of Anthropology Network*), u okviru evropske asocijacije antropologa, EASA.

prvih ekspedicija i utemeljenjem nove naučne discipline kroz istraživanja koja su, između ostalog, obavljana u sklopu naučnih ekspedicija koje je finansirao Petar Velikog u cilju dokumentovanja teritorija koje je Rusija tokom XVIII veka osvajala na istoku, i gde je trebalo utvrditi carsku vlast. Ovo je zanimljivo i kao primer kako je „unutrašnji kolonijalizam“, odnosno kolonijalizam u granicama velikih imperija,² imao uticaja na razvoj etnologije i antropologije. Autor je svoje nadahnuće da otpočne pisanje studije o teoriji i istoriji etnologije i etnografije objasnio sledećim rečima: „Važno je sagledati doba ili zemlju iz njoj svojstvene perspektive“, zatim „ (...) najvažniji zadatak etnološke građe treba da bude diseminacija činjenice da civilizacija nije nešto apsolutno, već relativno, a naše ideje i koncepcije istinite su samo u granicama naše civilizacije“ i „Valjan predmet istorije nije prošlost, već odnos prošlosti, sadašnjosti i budućnosti“. Autor je, povežavši navedene sa drugim inspirativnim zamislama i pozamašnom literaturom i izvorima, stvorio studiju do sad neprevaziđenog obima i kvaliteta, usredsređenu na etnološku i etnografsku prošlost, sadašnjost i budućnost – jer istorija etnologije i sama je etnologija. Vermeulen je, uz obimnu bibliografiju i korišćenje nekih do nedavno nedostupnih izvora (kao što je Müllerov rukopis), u

² Nasuprot npr. britanskom ili francuskom kolonijalizmu. „Osvajanje Divljeg Zapada“ tokom XIX veka predstavlja primer unutrašnjeg kolonijalizma SAD.

ovo obimno delo uvrstio i nekoliko mapa, od kojih su tri urađene specijalno za ovu knjigu. Zato nije nikakvo čudo što je ovaj *magnum opus* o počecima etnologije i antropologije ugledni nemački list *Städteutsche Zeitung* uvrstio u deset najznačajnijih knjiga objavljenih u 2016. godini (godina izdanja u Evropi).

Before Boas se sastoji iz predgovora i osam obimnih, sadržajnih poglavlja: (1) Istorija i teorija antropologije i etnologije: Uvod, (2) Teorija i praksa: G. W. Leibniz i napredak nauke u Rusiji, (3) Prosvetiteljstvo i pijetizam: D. G. Messerschmidt i rane ekspedicije u Sibir, (4) Etnografija i Carstvo: G. F. Müller i opis sibirskog naroda, (5) Antropologija i Orijent: K. Niebur i dansko-nemačka ekspedicija u Arabiju, (6) Sa terena u kabinet: A. L. Schlözer i nastanak etnologije, (7) Antropologija i nemačko Prosvetiteljstvo: brojni pristupi ljudskoj različitosti, (8) Epilog: prijem nemačke etnografske tradicije.

Knjiga sadrži i tekstove koje je Vermeulen u poslednjih nekoliko decenija objavio u stručnim časopisima, kao i na drugim jezicima (pre svega na nemačkom) – ali ova studija je i po obimu i po sveobuhvatnosti poduhvat koji će teško biti prevaziđen. Osnovna namera autora jeste da premosti jaz koji on vidi u istoriji etnologije i etnografije, da ispuni teorijsku i praktičnu prazninu smislenim istorijskim sadržajem. Ovde je pomalo prisutna i tendencija nemačkih istraživača u drugoj polovini XIX veka, koji su bili opsednuti potragom za „iskonskom“ ili „prvobitnom“ kulturom (*Urkultur*). Kako je istorija etnologije nerazdvojna od etnologije same, Vermeulenov doprinos daje dodatan smisao etnologiji – ukazujući na to da etnologija i njen etnografski metod imaju korene koji se, zapravo, nalaze mnogo dublje u prošlosti – još u nemačkom

Prosvetiteljstvu i misliocima te epohe. Stoga, Vermeulenova knjiga, zatim knjiga Aleksandra Boškovića (koja je, ujedno, i praktičan uvod u antropologiju),³ u kojoj stoji da su i spisi samog Herodota donekle etnološki i etnografski, kao i knjige Ivana Kovačevića o istoriji srpske etnologije⁴ – nedvosmisleno ukazuju da uvreženo mišljenje o etnologiji kao nauci poznog devetnaestog i ranog dvadesetog stoleća nije nužno istinito, a otuda ni nužno održivo.

Korektno lociranje etnološke misli i etnografske prakse u istoriji, naizgled, nije previše značajno za napredak savremene etnologije i etnografije. Međutim, ukoliko su i sami koreni izvesne naučne discipline mistifikovani ili zakopani ili namerno „stavljani u zapećak“, prašnja-vi budžak da budu zapostavljeni – kako, identitetski, naučnici znaju ko su, šta rade i zašto? Lociranje etnologije u povesti, u davno prošlim epohama, neće tek srušiti Vavilonsku kulu zablude o mladoj, nestabilnoj i krhkoj nauci, nego i učvrstiti temelje etnološkog identiteta. Vermeulen, sa svojim bogatim iskustvom i obimnom građom koju koristi, to i čini: piše nenapisana poglavlja istorije etnologije i etnografije, ukazujući da zanimanje Zapada za tzv. „egzotične, divlje neznabošce“ ne proističe samo iz interesovanja za „kuriozitet“ kabinetnih anglosaksonske naučnika, nego i iz evropske filozofske i naučne tradicije. Čak bi se moglo reći da, svojim insistiranjem baš na evropskoj (pre svega nemačkoj) tradiciji, on otvara nova poglavlja u istoriji proučavanja razvoja društvenih i humanističkih nauka. Ova studija na maestralan način objašnjava ko-

³ Bošković, Aleksandar. 2010. *Kratak uvod u antropologiju*. Zagreb: Jesenski i Turk.

⁴ Kovačević, Ivan. 2001. *Istorija srpske etnologije I-II*. Beograd: Srpski genealoški centar.

rene ideja koje Franz Boas (1858–1942) 1886. donosi u SAD, i sa kojima će, zajedno sa svojim učenicima i učenicama, uticati na utemeljenje antropologije kao naučne discipline. Neke od ovih ideja (baš kao i neke diskusije – kao što je na primer ona o odnosu univerzalizma i relativizma) ostaće prisutne u antropologiji do danas.

Konačno, Vermeulena obimna studija treba da nadahne pokolenja etnologa i antropologa da, pre no što se otisnu na „terenske pustolovine“ ili zamišljeno stanju da prelistavaju knjige i rukopise svojih savremenika, zakorače u prošlost svoje discipline. Zahvaljujući studijama u

kakve se ubraja i ova – u prošlosti, gde se zahvaljujući pogrešnom konsenzusu o njenoj navodnoj ispraznosti nije moglo zateći ništa, sad se mogu pronaći nadasve nadahnjujući tragovi jedne kompleksne, zanimljive i bogate tradicije. Ta će tradicija, taj „duh starine“, ne samo učvrstiti temelje etnološkog i etnografskog identiteta, nego i evocirati temeljnija istraživanja kako prošlosti, tako i sadašnjosti, ne bi li se neospornom i dubokom smislenošću nastavila i u budućnosti; istraživanja i pre Boasa i (dugo) nakon njega.

Boban Trifunović i Aleksandar Bošković